

İÇERİK BAĞLAMINDA EŞME İLÇESİ (UŞAK) KÖY MEZÂRLIKLARINDAKİ TAŞLARDAN SEÇKİLER

Sedat BAYRAKAL*

Özet

Her mezâr taşı, sahibinin kendi hikâyesini anlatır aslında. Bizim anlam yüklememize gereksinim duymadan verir mesajını. Sonuç hep aynı da olsa farkları vardır bu mesajların. Bazen kısa, bazen uzun satırlara sığdırılmış özgeçmişler; geçmişte yaşanmış acıyı, amansız hastalığı, genç yaşta gelen ani ölümü, Allah'tan 'afv' dilemeyi, insanlardan du'â talebini, peygamberden şefâ'at isteğini, Allah'ın bâkî, yaradan ve yardımcı olduğunu, yatanın sosyal statüsünü, mesleğini anlatır. Başka hiçbir medeniyete nasib olmayan bu zengin anlatım biçimleri, kütleyle de somutlaşır. Gövde, başlık, tepelik biçimleri ve bezeme, taşın Osmanlılığına vurgu yapar. Bu vurgu, belki de son yıllarda kamuoyunda defalarca gündeme getirilmesi nedeniyle, konunun uzağındaki kişilerce bile anlaşılır olmuştur.

Evet, belki dedelerimizin/nenelerimizin mezâr taşlarından çoğunu kaybetmiştik ama kalanlar geçmişe kuvvetli bir ışık tutmaya yetmişti. İşte bu makale, Eşme köylerindeki mezâr taşlarının bu ışığa bir hüzme sağlaması amacıyla yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mezâr Taşı, Osmanlı Mezâr Taşları, Eşme Mezâr Taşları

SELECTION FROM THE STONES IN THE VILLAGE GRAVEYARDS IN EŞME DISTRICT (UŞAK) IN THE CONTEXT OF CONTENT

Abstract

Each gravestone actually tells the story of its owner. It gives its message without the need for our attributing any meaning to it. Although the consequence is always the same, these messages have differences. It tells the stories that are fitted in sometimes short and sometimes long lines, past pains, incurable diseases, sudden death at a young age, asking for Allah's mercy, asking for people's prayers, intercession of the prophet, that Allah is permanent, the creator and helper, and the social status and profession of the dead person. These rich wordings that are not vouchsafed for any other civilization become concrete with their mass. Body, title, cap styles and decoration emphasize the Ottomanship of the stone. This emphasis has started to be understood even by people who are far from the subject as it has been repeatedly brought to the agenda in public opinion in recent years.

Yes, maybe we lost many of the gravestones of our grandfathers/grandmothers, however, the remaining part was sufficient to shed light on the past. This article has been written in order to ensure that the gravestones in Eşme villages provide a beam to this light.

Keywords: Tombstone, Ottoman Tombstones, Eşme Tombstones.

* Prof. Dr., Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Uşak / Türkiye.
E-mail: sedat.bayrakal@hotmail.com

Aşağıdaki metin, Uşak İli Eşme İlçesi'ndeki yayınlanmayan mezâr taşlarını, bugüne kadar sanat tarihimizde alışıldık olmayan bir tarzda tanıtmayı amaçlamaktadır. İçerikten beslenen bu edebî tarz, okuyucuların yadırgayacağı bir husûs olabilir. Tamamen yazarın yorumuna dayalı bir üslûpla kaleme alındığından, dipnotlarla desteklenmemiş, karşılaştırma da yapılmamıştır. Bu kısa yazı, klasik mezâr taşı yazım geleneğinin dışına çıkan deneme mahiyetindedir ve yoruma açıktır.

İşbu makale, Eşme İlçesi'ndeki Takmak, Çalıkhasan, Bozlar (Taşköy Mah.), Çaykışla, Dereköy, Saraycık, Akçaköy, Emirli, Karacaömerli ve Yeşilkavak köylerinde incelenen 49 mezârdaki 43 baş, 22 ayak şâhidesinden ilk elde edilen sonuçları içermektedir. Buna göre 6 mezârda baş, 27 mezârda ayak şâhidesi kayıptır.

Örneklerin çoğu **Eşme İlçesi'nin Takmak Köyü**'nde yer almaktadır. Köylülerin “*Gurbet*” adını verdikleri mezarlıktaki bir şâhidenin, Uşak'ta bir benzeri yoktur (Fotoğraf 1): Tutamağı ve püskülleri gerçeğini aratmayan, birbirine çatılmış iki kılıç, mezar sâhibinin asker olmasına yorulabilir. Baş şâhidesinin yazılı bölümünün kayıp olması, kitâbi bilgilerden mahrûm kalmamıza neden oluyor.

Bir diğer taşta, Allah'ın sürekliliğini (Hûve'l-Bâkî) vurgulayan Cura-zâde Ali Bey'in oğlu Musâ'nın, H.1267/M.1850-51 yılında vefât ettiği belirtilmişti (Fotoğraf 2).

Osmanlı mezârlarının çoğunda görüldüğü gibi, toprak/yığma mezârda, *Rikâb-ı Hümâyûn-ı Şâhâne Kapucubaşlarından Şeyh-zâde Ahmed Efendi'nin ıyâli Emine? Hanım*'a ait baş şâhidesi (H.1271/M.1854-55), aslında bilinenleri tekrar ediyordu; minâresi ve gövdesiyle bir kadına ait olduğunu hissettiriyor ve Batı Anadolu üslûbunu yansıtıyordu (Fotoğraf 3).

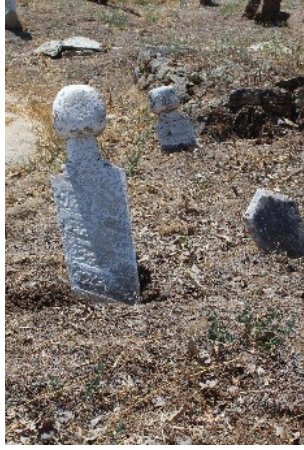
Zamana direnen, ancak biraz da boynu bükük taşıyla bugüne merhaba diyen Hânedân-ı Meclis A'zâsından Ali Bey, “Âh ölüm!” diyordu (Fotoğraf 4). O, H.1282/M.1865-66'da, ecel kadehinden içmiş ve cennete doğru yola çıkmıştı. Ayrıca, herkesin bildiği ve kabullendiği bir şeyi söylüyordu: “Kimseye bâkî değildir dâr-ı dünyâ meskeni.”

Tasviri itibâriyle, en dikkatsiz gözü bile üzerine çeviren Selim Bey'in kızı Ümmî Hanım'ın mezâr taşı, bugünkü Ege Bölgesi şâhideleri içinde önemli yere sahiptir. Adı, câmi/manzara/mimarî gibi tasvirlerle anılagelen bu grubun hemen tamamı üçgen tepelikli ve kadınlara aitti. Alınlığın sol yarısı, olabildiğince zarif câmi motifleriyle, diğer yarısıysa, cennetden koparılmak istenmeyen bitkisel kompozisyonla doldurulmuştur (Fotoğraf 5). Ecel yeli gençken ermişti Ümmî Hanım'a ve bu yüzden ana babasının kalpleri yaralıydı (*sine-çâk*).

Üst kesiminin kırık olması nedeniyle, ismi saptanamayan şâhidede (Fotoğraf 6), Allah'tan cennete girme talebi vardır. En alttaki sene H.1239/M.1823-24 yazısı silinmek istenmiştir. Bu durumda, bir başka taşın devşirme olarak mı kullanıldığı, yoksa doğal bir tahribât mı olduğunu anlamak zordur. Ayak şâhidesinde, tepeden sarkıtılan perdenin arasına yerleştirilmiş servi ve etrafındaki lâle ve güller, cennet fikrinden uzaklaşmama mesâjı vermekteydi.

Fotoğraf 1 - Kılıç tasvirli mezâr taşı.

Fotoğraf 2 - Cura-zâde Ali Bey'in oğlu Musâ.

Fotoğraf 3 - Şeyh-zâde Ahmed Efendi'nin iyâli Emine? Hanım.

Fotoğraf 4 - Hânedân-ı Meclis A'zâsı Ali Bey.

Fotoğraf 5 - Selim Bey'in kızı Ümmî Hanım.

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7 - Selim Bey.

Fotoğraf 8 - Ümmet Bey'in oğlu Ali Ağa.

Fotoğraf 9 - Cura-zâde Ahmed Bey.

Selim Bey'in kâtibi tip başlığı, döneminin özelliğini ilk bakışta yansıtmaktaydı (Fotoğraf 7). H.1239/M.1823-24 târihli kitâbesinde, Allah'ın sürekliliği ve yaradan olduğu vurgulandıktan başka, bu dünyadan öbür dünyâya revân oluşu da bildiriyordu.

Ümmet Bey'in oğlu Ali Ağa'nın H.1186/M.1772-73 târihli mezâr taşı başlığı şöyle gelişmişti (Fotoğraf 8): Hafif çapraz sarığın üzerinden çıkan kavuğun boyu biraz uzun tutulmuştu. Üste doğru genişleyen kavuğun kumaş çizgileri de tasvire dahil edilmişti.

Başlığı, yukarıdakine benzer H.1181/M.1767-68 seneli taş, Cura-zâde Ahmed Bey oğlu Ahmed Bey'e aittir (Fotoğraf 9). Gövdenin üst kesiminde, yedi dilimden oluşan güneş kursuna benzer motif bulunmaktadır. Ziyâretçilere, "gel oku İhlâsla bir Fâtiha sükûn" çağrısı yapılmıştı.

Üçgen tepelikli baş şahidesindeki iri yapraklı bitkisel düzenlemeleriyle bir kadına ait açık delil sunan taş (Fotoğraf 10), Ahmed Bey'in kerîmesi Sevdî Hanım'a aittir. H.1286/M.1869-70 senesinde, bu mezâra her kim du'â ederse, Peygamber Efendimizin (S.A.V.) mahşerde O'na şefâ'at edeceği belirtilmişti.

Bâzen *dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâya* göçtükten sonra önemli olanın rûh olduğu, mezârınsa sembolik olduğu inancı hâkimdir. İşte bu amaca hizmet etmiştir Hasan oğlu Hüseyin'in mezârı. Gövde yüzeyi bezemesizdir ve harfler son derece büyüktür. Bu mesâj, H.1184/M.1770-71 yılında verilmişti (Fotoğraf 11).

Fotoğraf 10 - Ahmed Bey'in kerimesi Sevdî Hanım.

Fotoğraf 11 - Hasan oğlu Hüseyin.

Aşağıda tanıtımı yapılacak üç şâhidenin (12-14 numaralar) birçok ortak özelliğine dayanarak aynı usta ya da ustaların elinden çıktığı rahatlıkla söylenebilir: Sivri kemerli tepeliğe sahip taşların kitâbelerinde aynı yazı üslûbu kullanılmış ve aynı senede (H.1150/M.1737-38) yapılmışlardı. Bunlardan Mahmûd Bey'e ait ayak şâhidesi bulunamamıştır. Tıpkı yukarıda tanıtılan Hasan oğlu Hüseyin'in mezârında olduğu gibi, belki ekonomik imkânlarla, belki inanç dairesine bağlı olarak sade bir taş *hak*kedilmişti (Fotoğraf 12). 13 numaralı fotoğraf, Ahmed'in, 14 numaralı fotoğraf ise İsmâil'in hâtıralarını bugüne taşıyordu.

15-18 numaralı fotoğraflarda gösterilen dört örneğin yine ortak özellikleri vardır: Kareye yakın ince dikdörtgen gövdelerin paşalı kavuğa benzer tarz başlıkları vardır.¹ Paşalı kavuğun bu kadar bir arada görüldüğü başka bir Uşak mezârlığı saptanamamıştır. Yazılar, gövdelerin üst kesimindeki *ters damla* ya da *şems* motifi içine alınmıştır. Harfler sülüs karakterli ve küçüktür. Hiçbirinde târîh belirtilmemesine rağmen, XVIII. yüzyıla ait olduklarını düşünüyoruz. Taşlar, Mehmed, İsmâil, Ahmed, Mahmûd Ağaların bu dünyadaki sembolik nişânları olarak anılmaktadır.

Sekiz ve dokuz numaralardakine benzer başlıklı şâhidenin sâhibi Musâ Bey'di (Fotoğraf 19). Târîhi de sekiz numaralı fotoğrafta tanıtılanla aynıdır (H.1186/M.1772-73). İşlemeleri, önceki iki örneğe nazârân daha belirgindir.

¹ "Paşalı Kavuk" tip başlık adı, H.N. İşli'nin çalışmasından alınmıştır. (Bkz. İşli, 2009, 104-113.)

Fotoğraf 12 - Mahmûd Bey.

Fotoğraf 13 - Ahmed Bey.

Fotoğraf 14 - İsmail Bey.

**Fotoğraf 15 -
Mehmed Ağa.**

**Fotoğraf 16 -
İsmâil Ağa.**

**Fotoğraf 17 -
Ahmed Ağa.**

**Fotoğraf 18 -
Mahmûd Ağa.**

Fotoğraf 19 -
Musâ Bey.

Fotoğraf 20 - İsmi
saptanamayan şâhide.

Fotoğraf 21 - Süleyman Ağa-zâde.

İsmi henüz saptayamadığımız H.1287/M.1870-71 târihli şâhidenin serpuşu, yatay sarıktan çıkan kavuk şeklindedir (Fotoğraf 20).

Sonraki bir dönemde, çerçeveli tipe dönüştürülen veya yenilenen mezârın baş ve ayak şâhideleri, 18. yüzyıl Osmanlı mezâr geleneğinden koparılmamıştı (Fotoğraf 21). Ayak şâhidesindeki servinin sağa dönük başı belki bir mâtemi canlandırıyor. Başlığı kayıp diğer şâhidenin en alt kısmında H.1199/M.1784-85 yılı okunmuştur.

H.1221/M.1806-7 senesini taşıyan Zeliha Kadın'ın mezâr taşı farklı bir tasarımı yansıtıyordu (Fotoğraf 22). Osmanlı mezâr taşlarında görülen servi motifi, genelde ayak şâhidesine kazınmış veya kabartılmışken, burada baş şâhidesinin alt kesimine, küçük bir örnek olarak uygulanmıştı.

Yine aynı târihe ait (H.1221) taşta, Cura-zâde Fâtıma'nın rûhuna Fâtıha isteği belirtilmişti (Fotoğraf 23). Ayak şâhidesinde, servi, lâle ve madalyonların ancak ölüm ve öbür dünyâyla bağlantı kurulabileceği nefis tezyinât geliştirilmişti.

Gurbet Mezârlığı'ndan verilecek son mezâr, sene H.1244/M.1828-29 ifâdesini taşıyan ve Hasan Ağa'ya ait özenli mermer örnektir (Fotoğraf 24). Ayak şâhidesinde, döneminin klasik özelliklerini yansıtan ortada servi ve iki yanında stilize lâle desenleri, yine ölüm ve ahiret kültürünün görselleşmiş ifâdeleri olarak alınabilir. Baş şâhidesinde, sarıklığı başlığa çapraz atılmış tek sarımlı serpuş görülür. Ziyâretçiye bir de not

düşülmüştü: “*Bu mezâra her kim du’â ederse, Peygamber Efendimiz (S.A.V.) O’na mahşerde şefâ’at etsin.*”

Takmak Köyü’nde, Osmanlı mezâr taşı bulunan ikinci mezârlık *Çeleb Mezârlığı*’dır. Beş mezâr, kimlik ve mezâr taşı bilgileri sunmaktadır. Mezârlıktaki tüm mezarların baş ve ayak şahideleri yerindedir. *Hacıydı Mustafâ Ağa ve oğlu Osman* H.1251/M.1835-36’da vefât etmişti (Fotoğraf 25). Başlığıysa, bir yerlere karışmıştı ve bugün kayıptı.

Üçgen tepelikli şahide, Hacı Süleyman kızı Hatice’ye aitti ve merhûme H.1272/M.1855-56’da vefât etmişti. Aynı tip şahidede, yine Hacı Süleyman’ın adı vardı ve bu sefer kerîmesi Ümmî için H.1273/M.1856-57 senesinde Fâtiha isteniyordu (Fotoğraf 26).

Sarıklı fes biçiminde bir başlık yapılmıştı Hacı Mustafâ-zâde Hacı Süleyman Ağa’ya (Fotoğraf 27). Ağa, H.1286/M.1869-70’te vefât etmişti ve *Allah bâkî* diyordu.

Aynı tip başlığa sahip taştta, Muhammed Ağa’nın, ziyaretçilerden bir isteği olduğu gibi, bir de uyarısı vardı: “*Ziyâretten murâd olan du’âdır -bugün bana ise yarın sanadır.*” H.1285/M.1868-69’da hayata gözlerini yuman Muhammed Ağa’nın terzilik mesleğini icrâ ettiği bildirilmektedir (Fotoğraf 28).

Çalıkhasan Köyü’nde saptanan iki mezâr da benzer talihsizlik yaşamışlardı. Birisinin üst yarısı, diğerinise alt yarısı kayıptı. Kayıplar nedeniyle öğrenemediğimiz önemli bilgiler söz konusuydu: Birincide baba adı Hacı Hıdır iken, burada yatan fâninin adı öğrenilememişti. Bu kişi, H.1263/M.1846-47’de sonsuz âleme intikâl etmişti (Fotoğraf 29). Diğerinde, sene kısmı kayıptı ancak Hasan zevcesi Fâtıma yatıyordu (Fotoğraf 30).

Hüseyin oğlu Osman’ın şahidesi H.1255/M.1839-40 târihini taşıyordu ve **Köylüoğlu Köyü Mezârlığı**’nı ihyâ ediyordu (Fotoğraf 31).

Bozlar Köyü Taşköy Mahallesi Mezârlığı’nda iki merhûm yatıyordu. H.1299/M.1881-82’de vefât eden Satılmış-zâde Hüseyin Efendi, Allah’ın diri ve yaratıcı olduğunu hatırlatıyordu (Fotoğraf 32). Hafif eğimli çapraz sarıklı H.1268/M.1851-52 târihli şahidede, Hacı Mehmed oğlu Hacı Mustafâ, Allah’ın bâkî olduğunu vurguluyor ve rûhuna Fâtiha istiyordu (Fotoğraf 33).

Kayrak taşlarla yüksek çerçeveli mezâra dönüştürülen iki şahideyle boy gösteren **Çaykışla Köyü Mezârlığı**, özelinde Eşme-Uşak, genelinde ise Osmanlı mezâr taşı geleneğine küçük de olsa katkısını esirgemiyordu. İki şahidede de Hamîdî tip fes tercih edilmişti ve mesajları ortaktı (Fotoğraf 34-35): “*Kimseye mülk pâyende olmaz cihân, âhiri mahv-ı fenâdır el-emân.*” Birincide Kozaklıoğlu Şerîf, H.1280/M.1863-64’de; diğerinde Yörükoğlu Musâ’nın oğlu Süleyman, H.1273/M.1856-57’de sonsuzluk uykusuna dalmışlardı.

Dereköy Mezârlığı’ndaki üç taştan birincisi çok şey anlatıyordu aslında. Câmi

Fotoğraf 22 -
Zeliha Kadın.

Fotoğraf 23 -
Fâtıma Hanım.

Fotoğraf 24 -
Hasan Ağa.

Fotoğraf 25 -
*Mustafâ
Ağa oğlu Osman.*

Fotoğraf 26 -
Süleyman kerimesi Ümmî.

Fotoğraf 27 -
*Hacı Mustafâ-
zâde Hacı Süleyman Ağa.*

Fotoğraf 28 -
Muhammed Ağa.

Fotoğraf 29 - Hacı Hıdır...

Fotoğraf 30 - ... oğlu Hasan zevcesi Fâtıma.

tasvirliydi, az bulunuyordu Uşak'ta, Batı Anadolu üslubunu doğruluyordu ve kendinden önceki câmi tasvirli gibi bir kadına aitti. H.1232/M.1816-17 yılında dârü'l-bekâyâ irtihâl eden Hacı Hasan oğlu Monla Hacı Hasan'ın kızı Emîne'nindi bu taş (Fotoğraf 36). H.1217/M.1802-3 yılında vefât eden Hacı Hasan oğlu İsmâil'in şâhidesi son derece tahrîp olduğundan güçlükle okunabilmiştir. Üçüncü taşta geçen uyarıyla, çoğu Osmanlı mezârlığında karşılaşılmaktadır: “Ziyâretten murâd olan du'âdır, bugün bana ise yarın sanadır.” Hacı Hasan oğlu el-hac İsmâil, H.1254/M.1838-39 senesinde, bu âlemden kalıcı âleme revân olmuştur (Fotoğraf 37).

Saraycık Köyü'ndeki mezârlıkta saptanan tek şâhidede, bir üstteki taşta olduğu gibi uyarı metni sıralanmıştır. Kitâbe metni kazıma tekniğiyle yazılmıştır. Mezârin sâhibi Bezirganoğlu Ramazân'dır (H.1282/M.1865-66). Gövde ve başlık yekpâre taştandır ve oval başlığıyla, stilize edilmiş insan silüeti canlandırılmış olmalıydı (Fotoğraf 38).

Kenarındaki gül kabartmalı oval-sarıklı başlığıyla bugünlere selâm veren şâhidenin mezâri yenilenmiştir. **Akçaköy**'de, H.1254/M.1838-39 yılında vefât eden Tataroğlu Ali'nin oğlu Pehlûvân Seyyid Mehmed, Allah'ın yardımcı (Hûve'l-Mu'in) olduğunu haykırıyordu (Fotoğraf 39).

Emirli Köyü'ndeki kabristanda saptanan tek mezârdâ, Eşme adının geçmesi önemlidir: Eşmeli oğlu Muhammed Bey oğlu Hüseyin Efendi, H.1254/M.1838-39 yılında göçüp gitmişti (Fotoğraf 40). Başlık bir başka taştan alınmıştır.

Ne yazık ki, birçok mezârlıkta az sayıda örnek saptayabildik. **Karacaömerli Köyü Mezârlığı**'nda da bu çalışmaya dahil edilebilecek sadece beş mezâr bulunmuştur. Birincisi, H.1294/M.1877-78 senesinde Fâtiha beklendiği ifade edilen Çarık oğlu Hacı Osman Ağa'ninkiydi. Toprak/yığıma mezâra ait diğer şâhide, H.1266/M.1849-50 târihli kitâbesi olan Hüseyin oğlu Hacı Ali'ye aitti (Fotoğraf 41). H.1280/M.1863-64 târihli şâhide, merhûm Hüseyin'in adını bugünlere taşıyordu. Köyden tanıtacağımız dördüncü

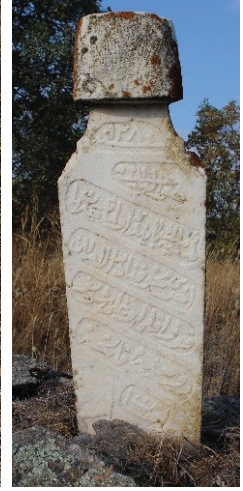
Fotoğraf 31 -
Hüseyin oğlu Osman.

Fotoğraf 32 -
Satılmış-zâde
Hüseyin Efendi.

Fotoğraf 33 -
Hacı Mehmed oğlu
Hacı Mustafa.

Fotoğraf 34 -
Kozaklıoğlu Şerif.

Fotoğraf 35 -
Yörükoğlu Musâ
oğlu Süleyman.

Fotoğraf 36 -
Hacı Hasan kızı
Emîne.

Fotoğraf 37 -
Hacı Hasan oğlu
el-hac İsmâil.

Fotoğraf 38 -
Bezîrgânoğlu
Ramazân.

mezâr, ayak taşıyla da önem arz ediyordu. Sivri kemerli ayak şâhidesinin ön ve arka yüzleri bezenmişti (Fotoğraf 42a-42b). Bu yönü, diğer Uşak mezâr taşlarından farka işaret ediyordu. H.1225/M.1810-11 yılına ait baş şâhidesinde “ah ölüm” deniyordu (Fotoğraf 42c). İsim konusu şüpheliydi. Karacaömerli Köyü’nden ölümsüzlüğün son sembolü Himmet oğlu Molla Ahmed’indi. Molla Ahmed: “*İlâhî, sen benim Rahmân’ımsın, ümidim beni bağışlaman.*” diyordu.

Çalışmanın tanıtıcı kısmının son bölümünü **Yeşilkavak Köyü Mezârlığı**’ndaki iki örnek oluşturacaktır. İki parselde yer alan birer örnektir bunlar. Yolun solundaki parselde Ahmed’in, sağındakindeyse Çavuşoğlu Himmet’in oğlu Halil İbrahim’in aziz hâtıraları yükselmektedir.

Değerlendirme:

Eşme ilçesine bağlı 11 köye ait 12 mezârlıktaki 49 mezârdan yapılan çıkarımlar, Osmanlı mezâr taşı gelişimine, kendi coğrafyasından önemli kazanımlar sunuyordu. Burada, hemen her mezâr taşı çalışmasında yapıldığı gibi, karşılaştırma ve motif yorumlama yoluna gidilmeyecek, sadece yukarıda tanıtılan örnekler bağlamında lokal değerlendirme yapılacaktır. Somut değerlendirme ekseninde, işe ilk olarak mezâr taşlarının kronolojik dağılımıyla başlamak istiyoruz.

Köy mezârlıklarında, eskiden yeniye yapılacak kronoloji şu şekilde çıkmıştır: Takmak Köyü’nde yer alan Gurbet Mezârlığı’ndaki üç örnek H.1150 târihi ile en eski târihlileri; Bozlar Köyü Taşköy Mahallesi’ndeki Hüseyin Efendi’nin H.1299 târihli şâhidesi ise en yeniyi temsil ediyordu. Saptamayı derinleştirdiğimizde, tabloda da görüleceği gibi, XVIII. yüzyıl ait 8, XIX. yüzyıla ait 34 örnek bulunuyordu².

Şâhidelerin Kronolojik Sıralaması (Hicrî sıraya göre)

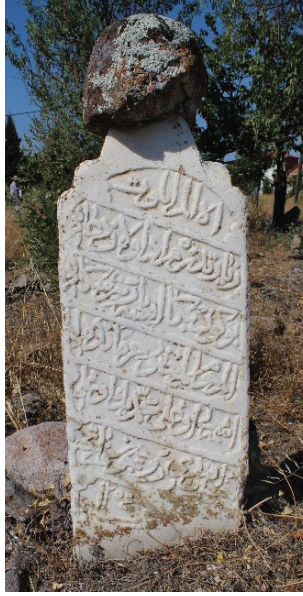
1150 (3)	1181	1184	1186 (2)	1199	1217	1221 (2)	1225
1232	1239	1244	1251	1254 (3)	1255	1256	1263
1264	1266	1267	1268	1271	1272	1273 (2)	1280 (2)
1282 (2)	1285	1286 (2)	1287	1293	1294	1299	

Sonsuzluk âlemine göçen fânilerden (“bey, ağa, hanım, efendi, molla, hacı, seyyid” unvânlarıyla veya bunlar olmaksızın anılan) beşi *Ahmed*; dördü *Hüseyin*, yine dördü *İsmâil*; üçü *Ali*, yine üçü *Osman*; ikişer olmak üzere *Emîne*, *Fâtıma*, *Mahmûd*, *Mehmed*, *Musâ*, *Süleyman*, *Ümmî*; birer olmak üzere *Hıdır*, *Mustafa*, *Hatice*, *Halil*

2 Son yüzyıla yakın veya dahil olması nedeniyle hicrî 1300’lü yıllara ait taşlar, örnek evrenine dahil edilmemiştir.

Fotoğraf 39 -
Pehlûvân Seyyid Mehmed.

Fotoğraf 40 -
Hüseyin Efendi.

Fotoğraf 41 -
Hüseyin oğlu Hacı Ali.

Fotoğraf 42a

Fotoğraf 42b

Fotoğraf 42c -
Lütüfî ehli ?...

İbrahim, Hasan, Lütfi, Muhammed, Ramazân, Selim, Sevdî, Şerif, Zeliha idi.

Bazı şâhidelere, yatanlar dışında sülâle adları da kazanmıştı. Karacaömerli'den Hacı Osman Ağa *Çarıkoğlu*, Lütfî? *Bayrakdâr-zâde*; Saraycık'dan Ramazân *Bezirganoğlu*; Takmak Gurbet Mezarlığı'ndan dört kişi *Cura-zâde*, Emîne Hanım *Şeyh-zâde*; Yeşilkavak'tan Halil İbrahim *Çavuşoğlu*; Emirli'den Hüseyin Efendi *Eşmeliği*; Çaykışla'dan Şerif *Kozaklıoğlu*, Süleyman *Yörükoğlu*; Bozlar Köyü Taşköy Mahallesi'nden Hüseyin Efendi *Satılmış-zâde* ve Akçaköy'den Seyyid Mehmed ise *Tataroğlu* sülâlelerinin mensûplarıydılar.

Bundan önceki bazı çalışmalarda vurgu yapıldığı üzere, birçok baş şâhidesinde, kitâbenin başında, başlangıç ifâdesi (ser-levhâ) denilen tamlamalara başvurulur. Buradan amaç, Allah'ın bâkî, bağışlayıcı, ölümsüz, yaradan, diri, yardımcı vs. olduğunu hatırlatmak ya da ölüme karşı hisleri paylaşmaktır. Böylesi ifâdelerin, Eşme köylerinde görülme sıklıkları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Başlangıç İfâdeleri					
Hûve'l-Bâkî (12)	Âh mine'l-mevt (10)	Hûve'l-Hal- lâkü'l-Bâkî (5)	Hûve'l-Hay- yü'l-Bâkî (2)	Hû- ve'l-Hayy	Hû- ve'l-Mu'in Hû- ve'r-Rahîm

Konu ölüm olunca, işin içine bir yığın duygu daha katıyordu Osmanlı insanı. Hemen daima istediği ilk şey, merhûm/merhûmenin rûhuna okunacak bir Fâtiha'ydı. Bugün de öyle gerçi. Ancak duygu selinin içine, *yaradandan* ya da *insanlardan istek*, *insanlara uyarı*, *ölüm/ahiret/insanlık dersleri*, *Peygamber Efendimiz'den şefâ'at* gibi kavramlar da katılırdı. Gelecek zamanlara, bu duyguların Eşme'den yansıyanları şöyleydi:

Allah'tan istekleri vardı fânilerin. *'afvına mazhar ide Hakk cümle taksirâtını*. diyordu Ali Bey'in taşı. Hacı Osman Ağa'nın isteği, bu dönemde çokça dillendirilmişti: *"Beni kul mağfiret ey Rabb-i Yezdân, bî-Hakk-ı arş-ı a'zam nûr-ı Kur'ân."* Ümmî Hanım için ise, *"Eyle rahmet ve mağfiret yâ Kerîm."* denmişti. Molla Ahmed *"İlâhî, sen benim Rahmânımsın, ümidim beni bağışlaman."* (*İlâhî ente Rahmânî, recâi minke gufrânî.*) diyordu.

Verilen mesajlardan biri de **insanlardan istekti**. Sevdî Hanım ile Hasan Ağa'nın istekleri ortaktı: *"Bu mezâra her kim du'â ederse, Peygamber Efendimiz de mahşerde O'na şefâ'at etsin."* Musâ Bey'le adı okunamayan diğer şâhidenin de ortak istekleri: *"Okuya bir Fâtiha rahmeten li'l-âlemîn, durağı cennet ola fî makâmı emîn."* Ahmed Bey, isteğini doğrudan kendi ağzından belirtiyordu: *"Gel oku İhlâsla bir Fâtiha."* Hacı Osman Ağa, H.1294'de, *"Gelüb kabrim ziyâret iden İhvân, ideler rûhuma bir Fâtiha ihsân."* demişti.

Bazı mezâr taşlarına ibret dolu sözler kazanmıştı. **İnsanlara uyarı** ya da insanlara ders niteliğindeki bu satırlardan en bilinenleri Hacı İsmâil, Muhammed Ağa,

Ramazân ve Hüseyin Efendi'nin ölümsüzlük taşlarında birleşiyordu: “Ziyâretten murâd bir du'âdır; bugün bana ise yarın sanadır.” Bir diğer grupta da, mülkün ya da bu dünyânın kimseye bâkî olmadığı anlatılıyordu: “Kimseye mülk pâyende olmaz cihân, âhiri mahv-ı fenâdır el-emân.” ; “Kimseye bâkî değildir dâr-ı dünyâ meskeni.” Sonuncu örnek çok etkileyiciydi: “Ne kadar şâyi olsa âlemde şânın, âkıbet iki taş olur mekânın, Süleyman olub tahtını yel götürse, mezâristân olur mekânın.” diyordu Halil İbrahim'in Yeşilkavak Köyü'ndeki taşı.

Durum bildiren mısralar da kazınmıştı Osmanlı mezâr taşlarına. Genellikle, ölüme giden yolun özeti, bu dünyânın kıymetsizliği, gidenin arkasından çekilen acı duyguları vb. aktarılırdı: “Ah ki soldu bir gülü candan”, “ehl-i evlâdı idüb hasrete ah figân”, “el çeküb câh-ı fenâdan olub ukbâya revân”, “iklim-i bekâya hemân kıldı ol âzim”, “kabr-i pâkın görüb İsmâil'in”, “nûş idüb câm-ı ecelden âzim-i huld-ı berrîn”, “pirezen dünyâ elekden el-emân”, “rüyâmda melekler çıkdı semâya.”

Evet, Uşak ilçelerine³ bağlı köylerdeki taşların tamamı tanıtıldıkça, daha geniş ve derinlikli bilgiler aktaracağız...

KAYNAKÇA

Bayrakal, Sedat (2016), *Uşak'ta Osmanlı Mezâr Taşları*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

İşli, H. Necdet (2009), *Osmanlı Serpûşları*, İstanbul.

3 İl merkezi ile bu merkeze bağlı köylerin mezârlıkları tanıtılmıştı. (Bkz. Bayrakal, 2016.) İlçe merkezine bağlı araştırmalar ise sürmektedir.

EK: Ölçüler

No	Mezârlık Adı	Ölçüler Baş-Ayak (cm)
1	Takmak (Gurbet)	Ayak: 110x30x6
2	Takmak (Gurbet)	Baş: 87x27x5
3	Takmak (Gurbet)	143x43x6 100x36x10
4	Takmak (Gurbet)	132x35x5
5	Takmak (Gurbet)	122x38x8 87x30x5
6	Takmak (Gurbet)	77x38x7 158x38x5
7	Takmak (Gurbet)	114x40x6
8	Takmak (Gurbet)	82x24x9
9	Takmak (Gurbet)	117x37x8
10	Takmak (Gurbet)	107x40x5
11	Takmak (Gurbet)	78x28x6 76x30x4
12	Takmak (Gurbet)	82x28x5
13	Takmak (Gurbet)	71x28x4
14	Takmak (Gurbet)	48x29x4
15	Takmak (Gurbet)	93x8x12
16	Takmak (Gurbet)	53x8x12
17	Takmak (Gurbet)	78x8x12
18	Takmak (Gurbet)	72x7x12
19	Takmak (Gurbet)	111x25x11
20	Takmak (Gurbet)	69x14x5
21	Takmak (Gurbet)	114x30x11 116x32x7
22	Takmak (Gurbet)	92x36x4
23	Takmak (Gurbet)	95x34x8 61x34x6
24	Takmak (Gurbet)	104x30x11 81x38x6
25	Takmak (Çeleb)	66x24x5 40x29x6

26	Takmak (Çeleb)	93x40x5 92x24x4
27	Takmak (Çeleb)	82x29x4 50x26x6
28	Takmak (Çeleb)	120x30x4 95x37x5
29	Takmak (Çeleb)	80x31x6 69x30x5
30	Çalıkhasan	53x23x8
31	Çalıkhasan	54x24x7
32	Köylüoğlu	97x23x7
33	Bozlar (Taşkøy)	87x29x5
34	Bozlar (Taşkøy)	79x27x8 58x34x4
35	Çaykışla	88x30x4 84x26x5
36	Çaykışla	100x30x6 77x29x9
37	Derekøy	103x37x5 62x30x6
38	Derekøy	59x25x5
39	Derekøy	87x26x6
40	Saraycık	85x16x7
41	Akçakøy	86x29x10
42	Emirli	103x35x6
43	Karacaömerli	138x30x6
44	Karacaömerli	94x24x7 77x28x7
45	Karacaömerli	105x28x5 71x33x6
46	Karacaömerli	87x28x4 87x24x6
47	Karacaömerli	81x24x7
48	Yeşilkavak	97x28x10 33x37
49	Yeşilkavak	86x26x8 74x30x5